

**БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕВОДИ НА ДЖОВАНИ ВЕРГА –
ЕЛЕМЕНТИ НА СРАВНЕНИЕ**

Роберто Адинолфи
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BULGARIAN
TRANSLATIONS OF THE WORKS BY GIOVANNI VERGA**

Roberto Adinolfi
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Giovanni Verga is one of the most popular Italian authors; his works have been translated into several languages. However, translating his works is not an easy task due to the frequent occurrence of dialectal terms, proverbs, realia. Nevertheless, the author is well known among the foreign public, and his books are popular in many countries, including Bulgaria. Several translations into Bulgarian have been made through the 20th century. This paper focuses on the ways some of the most peculiar to the Italian culture passages are translated into Bulgarian.

Key words: Giovanni Verga, Bulgarian translations, proverbs, religion, animals, plants

Джовани Верга е един от италианските писатели, които се радват на най-широко разпространение в чуждоезичните преводни literaturi. Още през 1920 г., когато авторът още е жив, се говори дори за японски преводи (Дзанибони 1920: 1). В предговорите към някои от най-старите преводи (например руския превод от 1895 г. на романа *I Malavoglia*) се акцентира върху факта, че писателят е по-близък до реалността от други италиански автори от същото време като Джозуе Кардучи и Габриеле д'Анунцио (Верга 1895: I)¹. Една от причините за

¹ Всъщност някои от героите на неговите творби са вдъхновени от реално съществували лица; това важи например за героинята на новелата *Вълчица* (срв. Капуана 1972: 79 – 80). Трябва обаче да се каже, че ранните руски преводи изкривяват заглавията на произведенията: романът *Il marito di Elena* е преведен под погрешното заглавие *Дочь Евы* (което всъщност е заглавието на роман на Балзак от 1838 г.), *Mastro-don Gesualdo* – под заглавието *Побеждённые*

неговото разпространение в чужбина е склонността на чуждестранните читатели и критици да съзират допирни точки между описаните от него сюжети и ситуации и тяхната местна реалност; това важи дори за твърде екзотични среди². Естествено, следва да си зададем въпроса дали тези прилики са преувеличени; всеки писател описва действителността на своята страна и често аналозиите са по-скоро привидни.

Социалните елементи, които характеризират значителна част от творчеството на Верга, допълнително допринасят за неговото популяризиране в Източна Европа през втората половина на XX век (Жабоклицки 1994: 154 – 155; Жабоклицки 1988: 239; Данченко 1966: 7, 14); там през това време излизат нови преводи на неговите произведения. В някои предговори към българските издания – например тези, написани от Светозар Златаров (Верга 1973: 10, 13 – 15, 17) и Николай Дончев (Верга 1984: 5, 7), се акцентира върху социалния, антибуржоазен, патриотичен елемент в творчеството на автора³.

През 1919 г. романът *Storia di una capinera* е преведен на български под заглавието *Романът на една монахиня*⁴. Преводът е дело на Райна Танева⁵; преводачката се подписва с псевдонима *La Femme X*

(всъщност романът е част от така наречения недовършен *Ciclo dei Vinti*, „Цикъл на Победените“). Дори името на автора е изкривено: говори се за него като за *Джузепе Верг*; същата грешка се открива и в някои полски преводи, вероятно поради объркване с Джузепе Верди, който по онова време е много популярен (Жабоклицки 1994: 142).

² Според думите на Шен Е Мей от Пекиния университет по чужди езици няма по-достъпен за китайските читатели италиански писател заради сходството между описаната от него Сицилия и китайското селско общество, особено що се отнася до патриархалните семейства. Особено интересни са някои съпоставки: Сиенлин от романа *ЖуФу* („Жертва“) на писателя Лю Сюн напомня за Мена от *Семейство Малаволя* и героят на романа *Камилата Суенц* – за *Майстор дон Джезуалдо* (Мей 1991: 479 – 481).

³ Критериите за оценяване на изкуството варират в зависимост от епохите: известно впечатление прави фактът, че през 1942 г. изтъкнатият български италианист Иван Петканов смята, че творчеството на Верга не достига качеството на други писатели като Данте и Манцони поради липсата в него на християнска тематика (Петканов 1942: 23 – 26, 30, 33, 37 – 38, 44 – 45).

⁴ През същата година е издаден друг превод на романа: *История на едно циганско славейче*. Прев. Д. Х. Бръзицов. София: Ив. Г. Игнатов, 1919. Книгата е част от колекцията *Малка универсална библиотека* (№ 5 – 9) и представлява второ издание на творбата. За справка вж. сайта: <<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1049012708>> (18.07.2018).

⁵ По този повод вж. сайта: <<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1049012964>>; данни за нейния живот могат да се намерят на сайта: <<http://555.blog.bg/drugi/2018/01/02/blogyt-na-edin-starinar-1.1586132>> (18.07.2018).

(срв. Карапеткова 2012: 174; Карапеткова 2016: 148). През 1940 г. Милко Ралчев превежда романа *Il marito di Elena* под заглавието *Сън-ругът на Елена*. Съществуват два превода на романа *I Malavoglia* – един от 1944 г., дело на Милко Ралчев, другият от 1973 г., дело на Никола Иванов. В предговора към изданието от 1944 г. се споменават Пирандело и Грация Деледа сред италианските автори, които вече са известни в България; Деледа погрешно е включена в сицилийската школа⁶. През 1971 г. Хубан Стойнов превежда романа *Mastro-don Gesualdo*. През 1949 г. е издаден сборникът *Чер хляб*, съдържащ няколко новели; книгата е издадена анонимно, но преводът се приписва на Фани Попова-Мутафова (срв. Карапеткова 2012: 173 – 174; Карапеткова 2016: 148). През 1984 г. излиза сборникът *Селска чест*⁷, където са включени новелите, които вече фигурират в *Чер хляб*, заедно с разни други; преводът е дело на Илияна Друмева, но що се отнася до новелите, които откриваме и в предишния сборник, става дума по-скоро за осъвременена версия на превода на Попова-Мутафова. Съществуват две версии на новелата *L'amante di Gramigna*⁸; и двете са преведени на български, едната – в сборника *Чер хляб*, другата – в сборника *Селска чест*. Новелата е публикувана и в списанието *Нови Хоризонти* през 1932 г.; съществува и едноименен итало-български филм на режисьора Карло Лицани от 1969 г. (срв. Карапеткова 2012: 174; Карапеткова 2016: 148).

В този доклад възнамерявам да разгледам някои особености на гореспоменатите български преводи. Това, което в случая смятам за интересно, е начинът, по който различните преводачи предават думи, изрази, реалии и понятия, които са тясно свързани с италианската и сицилианската обстановка. Следователно ще се спра на някои категории: изрази, пословици и поговорки; религиозни понятия; имена на животни и растения.

⁶ Доста любопитен е фактът, че в предговора срещаме датировката 1881 г., макар че Ралчев е роден през 1905 г.

⁷ Съществуват и по-ранни преводи на разказа *Cavalleria rusticana* (*Селска чест*). Превод на Милко Ралчев излиза в списанието *Листонад*, год. XII (1931), кн. 9 –10; същата книжка съдържа и кратка справка за Верга, написана от преводача. Има сведения, че превод на разказа *Cavalleria rusticana*, дело на Димитър Господинов Бойкинов (1869 – 1932), е публикуван под заглавието *Сицилианската селска чест* (серията *Универсална библиотека*, № 8). Информация по въпроса може да се намери на сайта: <<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1049013476>> (18.07.2018).

⁸ За различните версии на някои от новелите на Верга срв. Чекети 1968: 47 – 48.

Както изтъква Дария Карапеткова, някои изрази (*богат като шопар*⁹; *мина времето, когато Берта предеше*) в превода на Попова-Мутафова са запазени неслучайно заради своята картинност (Карапеткова 2012: 174; срв. Карапеткова 2016: 148)¹⁰. Ще посоча и някои други примери на буквален превод¹¹.

В разказа *Селска чест* срещаме такъв израз: *Sull'anima mia non voglio mandarti a Roma per la penitenza*¹². В превода на Попова-Мутафова четем: *Кълна се в душата си, че няма да те изпратя чак в Рим, за да се покаеш*. Друмева превежда по следния начин: *Честна дума, не бих искала да ходиш чак в Рим за покаяние*. В същия разказ заплахата *non vi lascerò gli occhi per piangere* е преведена от двете преводачки по този начин: *Няма да ви оставя очи за плач* (Друмева: *и за плач*). *Vi mangerei cogli occhi* е предадено и у двете като: *С очи да ви изям*. Съответният отговор *Mangiatevi pure cogli occhi, che briciole non ne faremo* е предаден по този начин: *Изяжте ме с очи, та поне трохи не ще останат* (Друмева: *да не останат трохи*). Типичният израз *rovero diavolaccio* от разказа *Rosso Malpelo* е преведен буквално от Попова-Мутафова (*бедният дявол*)¹³, докато Друмева по-точно превежда: *горкичкият*.

И двете преводачки обясняват произхода на гореспоменатата поговорка *Passò quel tempo che Berta filava*¹⁴ (*мина времето, когато*

⁹ Друмева използва изрече *богат като цар*. Стойнов, в неговия превод на *Mastro-don Gesualdo*, пише: *сте се оял като свиня*.

¹⁰ Попова-Мутафова прибегва до подобни решения и в други свои преводи: например в превода на романа *Il vecchio della montagna* на Грация Деледа (където изрази като *stupido come una pietra, viso che sembra un lievito, Cosa diavolo hai?* са преведени дословно: *глупав като камък, лице като квас, какъв дявол имаш?* – Карапеткова 2012: 173; Карапеткова 2016: 147).

¹¹ На превода на поговорките, изразите, сравненията и метафорите в творбите на Верга са посветени и някои монографии: вж. Скарпа 1989, където се разглежда техният превод в английските преводи на *Mastro-don Gesualdo*, направени от Мери А. Крейг (1893) и Дейвид Х. Лорънс (1923). Според Скарпа буквалният превод придава екзотичен колорит на текста, но на места го прави по-трудно разбираем (Скарпа 1989: 80). Самият Верга в писмата си до преводача му на френски Род препоръчва неговите работи да се превеждат по този начин (Скарпа 1989: 19, 26).

¹² Изразът се среща още през XVII век; използва го Джамбатиста Базиле (Базиле 1998: 286 – 287).

¹³ До подобно решение прибегва и английският преводач Лорънс, който превежда абзаца *Sono un buon diavolaccio, lo sapete* по следния начин: *I'm a good-natured devil, I am, you know!* Срв. Скарпа 1989: 74.

¹⁴ Този израз също е използван от Базиле (Базиле 1998: 184 – 185). За неговия

Берта предеше) в бележка под линия (където героинята Берта е представена като съпругата на Карл Велики, макар че името е свързано по-скоро с неговата майка и неговата дъщеря). Същото важи и за изрази, които срещаме в други разкази; така например *да го прекара през чистилището на земята* (ит. *dargli il Purgatorio in terra*) в разказа *Призванието на сестра Анъезе*, преведен от Друмева. На италиански понякога превъзходната степен се образува чрез повтаряне на думата, следователно срещаме форми като *calda calda*, които се превеждат дословно: *топла-топла*.

Прякорите на хора и животни на някои места се побългаряват; като пример за това ще посоча новелата *Кръчмата „Добрите приятели“* (*L'osteria dei «Buoni Amici»*), преведена от Друмева, чиито герои *L'Orbo*, *La Selvaggia* са наречени *Къоравия*, *Дивачката*; *La Rossa* от новелата *Pane nero* (*Черен хляб*) е наречена *Червенокосата*; конят *Lo Stellato* в *Jeli il pastore* (*Йели Конярят*) е наречен *Звездочелко*. На други места обаче прякорите запазват италианската си форма, като в споменатата новела *Кръчмата „Добрите приятели“*, където срещаме персонажа *Малакарне*, а също и в други новели (*Пентолача*, *Росо Малпело*: понякога обаче под линия е прибавено обяснение на италианските думи (в текста на новелата *Росо Малпело* срещаме и формите *Зъл Косъм*, *Лош Косъм*).

Има случаи, в които римата се спазва. Така е в новелата *Gli orfani* (*Сураците*), преведена от Попова-Мутафова: *Lontano sia! ché son figlia di Maria!*. На български е предложено следното: *Далеч от нас тази поразия, че сме щерки на Мария!*. Подобно нещо се случва и в превода на Ралчев на *Семейство Малаволя* от 1944 г.; в италианския текст четем: *Fa il mestiere che sai, che se non arricchisci camperai*; абзацът на българ-

произход се говори вече в творби от XVI и XVII век, като съчинението на Алвизе Чинцио де' Фабрици, посветено на произхода на пословиците (*Libro della origine delli volgari prouerbi di Aloyse Cynthio de gli Fabritii della poderosa et inclyta citta di Vinegia cittadino delle arti et di medicina dottore. Ad Clemente VII delli illustrissimi signori de Medici imperatore maximo. Stampata in Vinegia: per maestro Bernardino & maestro Matheo de i Vitali fratelli Venitiani, adi ultimo Septembrio 1526*), и книга на Джовани Феличе Астолфи (*Scelta curiosa, et ricca officina di varie antiche, & moderne Istorie, divisa in tre libri. Composta da Gio. Felice Astolfi, et adornata di belle, & vaghe figure: Nella quale si spiegano Essempi notabili à virtù, et à difetto pertinenti. Da' quali può ageuolmente il professore di Lettere, e d'Armi, lo studioso d'Istoria, di Poesia, di Costumi, & di cose varie, il Curioso & lo sfacendato ancora trarre utilità di correggere non pur i mancamenti altrui, ma gli propri, e d'incaminarsi nella strada della virtù. In Venetia: appresso gli heredi di Marchiò Sessa, 1602*). По този повод вж. Базиле 1998: 196, бел. н. 3.

ски звучи по следния начин: *Служи си със занаята, който владееш, че ако не успееш, то поне ще живееш*¹⁵. Римата се спазва само частично в превода на Иванов от 1973 г.: *Знаеш ли един занаят, занимавай се с него – може да не забогатееш, но поне ще живееш*.

Ще посоча още няколко примера от романа *Семейство Малаволя*¹⁶. В него се срещат поговорки, които и двамата преводачи предават буквално, макар че на места Ралчев допуска някои неточности. Това личи от следните два примера:

1) *donna di telaio, gallina di pollaio, e triglia di gennaio* Ралчев превежда по този начин: *Жената на стана, кокошка на полога и януарска скумрия*; у Иванов четем: *Жена тъкачка, кокошка носачка, барбун през януари*. Последният вариант е по-точен, тъй като всъщност думата *triglia* означава *барбун*, а не *скумрия*.

2) *Per far da papa bisogna saper far da sagrestano* – доста любопитно, Ралчев превежда така: *За да правиш каша, трябва да знаеш да бъдеш и клисар*. Вероятно става дума за недоразумение, възникнало заради приликата между думите *papa* (папа) и *pappa* (каша, попара). У Иванов четем: *Не можеш да бъдеш папа, без да умееш да вършиш и работата на клисаря*.

В разни новели се срещат цели абзаци на диалект, които са преведени доста точно от българските преводачи. Например в новелата *Селска чест* четем: *Faceti cunti sa chioppi e scampau, e la nostra amicizia finiu*. Попова-Мутафова и Друмева предават абзаца по следния начин: *Както дъждът вали и спира, тъй и нашето приятелство се свърши* (Друмева: *свърши*). В същия разказ срещаме и диалектната дума *Racinedda* (грозде). Въпросният абзац звучи така: *La volpe quando all'uva non ci poté arrivare... – Disse: come sei bella, racinedda mia!* Попова-Мутафова превежда по този начин: *Когато лисицата не могла да стигне гроздето... – Казала: колко си хубаво, грозденце мое!* Друмева обаче превежда, както следва: *Колко си кисело, грозденце мое!*, като по този начин се съобразява със съдържащата епизода Езопова басня, а не с Верга. Разказът *Il segno d'amore* започва с цитат от народна песен: *Algio pelsooo... o cara Nici, Lo riposuuuu... Lo riposu di la noootti. Tostu dunami... tostu dunami la mooolti, Tostu dunami la molti, quannu sugnu allatu to!* Разказът се среща само в сборника *Селска*

¹⁵ Цитатите от преводите, които са издадени преди правописната реформа на българския език от 1945 г., тук се представят със съвременни български букви.

¹⁶ По повод на славянските преводи на романа вж. Де Микелис 1983: 857 – 870.

чест, а Друмева го превежда по този начин: *Аз загубих... о, мила Ничи, покоя си... покоя си нощен. Затова върни ми го... върни ми го... върни ми го, когато бъда до тебе!...* В разказа *Nedda* се чете: *Picca cci voli ca la vaju' a viju. – A la mi' amanti di l'arma mia.* И двете преводачки превеждат по този начин: *Още малко остава* (Друмева: *Още малко*) *и ще отида да я видя. Любимата на моята душа.* Типичният сицилиански поздрав *Salutamu* (буквално: *поздравяваме*) се превежда просто като *Здравей.*

Има обаче случаи, в които някои много типични или остарели форми не са добре разбрани. Ще посоча два примера.

В разказа *Pane Nero* четем следния абзац: *E' ci vuol la pioggia pei seminati!. E'* всъщност е съкратена форма на *egli*. За разлика от съвременния италиански език в стария италиански подлогът се използва и в безличните изречения¹⁷, подобно на английските конструкции (*it is raining*); този вид конструкция се среща и в днешната Тоскана, където съкратените форми са *e'* и *gli*. Попова-Мутафова и Друмева го тълкуват като междуметие и превеждат абзаца по този начин: *Ех, нужен е дъжд за посевите!.*

Думата *addio* по принцип означава *сбогом*, но може да означава и *довиждане* в зависимост от контекста. Абзацът *Addio, vado a messa!* (в разказа *Nedda*) е преведен като: *Сбогом, аз отивам на черква!* (макар че тук означава по-скоро: *чао, довиждане*).

Невинаги преводите на Друмева и на Попова-Мутафова съвпадат. По принцип може да се каже, че преводът на Попова-Мутафова е по-колоритен, по-близък до оригинала. Думи като *комаре*, *ня* (типично сицилианско обръщение, което означава *госпожа*), *масаро* често са запазени в превода и обяснени в словник, докато Друмева на места използва по-добре познати за българските читатели думи, като *стрини* или *чифликчия*¹⁸. Изразът *era conosciuto come la bettonica*, който срещаме в новелата *Rosso Malpelo*, е преведен от Попова-Мутафова: *бе известен като „бетунята“* (в словника се обяснява, че бетунята е вид целебна билка: нейното име на български е всъщност *ранилист*), докато Друмева просто превежда *беше известен*. Понякога заглавията са преведени по различен начин: това важи например за новелата *Jeli*

¹⁷ *Volerci* не е безличен глагол в тесния смисъл на думата, но конструкцията наподобява безличните изречения.

¹⁸ Това всъщност не е рядко явление в преводната литература. Ще посоча един пример: думата *padron* (която е типична за Сицилия в смисъл на *глава на семейството*) е използвана в някои италиански преводи на *Памела* на Ричардсън, където съответства на английската дума *Goodman* (Ричардсън 2005).

il pastore. Попова-Мутафова превежда буквално: *Йели Овчарят*, докато Друмева превежда *Йели Конярят* (което е по-логично, защото всъщност героят гледа коне, а не овце). Същото важи и за прякорите на героите: например Попова-Мутафова превежда *Pino il Tomo* като *Пино Зодията*, докато Друмева превежда като *Пино Чудака*.

Подобни констатации можем да направим и по повод на двата превода на романа *I Malavoglia*. Преводът на Ралчев запазва италианската форма на прякорите на героите и в него срещаме персонажите: Лонга; Мадоната; Веспа; Манджакарубе; Венера Дзупида; Комаре Туда; кумица Грация Пиедипапера; Менико де ла Лока; майстор Тури Дзупидо. Иванов ги превежда на български: Дългата; Богородицата; Осата; Зурлата; Венера Къопчовица; кумица Туда; Комаре Грация Пачикракова; Менико, синът на Щурата; майстор Тури Къопавия. Някои италиански реалии са заместени от Иванов с български реалии: например думата *padron* е преведена като *бай*. Понякога забелязваме и обратното: по-българените форми се срещат в превода на Ралчев. По този начин в неговия превод срещаме форми като *кръстник*, *кумец* (докато в превода на Иванов се използва италианската форма *Компаре*) и дори подобен абзац: „*пидзе*“, *но от ония, които ядат само чорбаджии*.

Трябва да се каже, че изразите и поговорките невинаги са преведени дословно, а понякога са предадени по начин, който да звучи по-разбираемо за българските читатели. Цитирам като пример следния абзац от разказа *Papa Sisto: E per la cerca poi valeva un Però* (за бившите испански владения Перу е символ на богатство и изобилие); Друмева дава смислов превод: *А пък за събиране на волни пожертвования беше несравним*.

За типични италиански възклицания (*Mamma mia!*) се търси български еквивалент (*Леле мале!*).

Макар че някои издания съдържат словници и бележки под линия, често липсват пояснения дори когато се говори за непознати на повечето български читатели реалии. Това личи в следния откъс от *Mastro-don Gesualdo*:

tutto il paese, sulla collina, che formicolava di lumi, come fosse il giovedì sera, quando suonano le due ore di notte.

Става дума за народния обичай да се запалват лампи в четвъртък вечер два часа след залеза, което да напомни за залавянето на Христос в Гетсиманската градина. Българският превод е буквален и не е съпроводен от пояснителни бележки:

Цялото градче на хълма беше осеяно със светлини както в четвъртък вечер, когато бие два часа през нощта.

Същото важи и за *Zanni* (Дзани), персонаж от Комедия дел арте, който неведнъж се споменава в романа.

Понякога преводът на имената на животни и растения не е съвсем точен. Например в превода от 1919 г. на романа *Storia di una capinera* (под заглавието *Романът на една монахиня*) думата *capinera* е погрешно преведена като *циглец*: всъщност *циглец* на италиански е *cardellino*, а *capinera* на български се превежда като *черноглаво коптиварче* или *циганско славейче*. В някои предисловия към по-късни издания романът се споменава като *Историята на едно циганско славейче* или *Историята на една чинка* (което обаче на италиански е *fringuello*). Думата *mula* (женско муле) понякога е преведена като *магаруца*. Още по-забележителна грешка срещаме в превода на Ралчев на откъс от *Семейство Малаволя*, където думите *come i merluzzi* са преведени като *косовете*. *Кос* на италиански е *merlo*, а *merluzzo* всъщност е наименованието на вид риба; Иванов с по-голяма акуратност превежда като *мерлузата*.

В други случаи разликата е по-тънка. Думата *assiolo* (*чухал*) се среща доста често в произведенията на Верга и е преведена от различните преводачи по различен начин. Попова-Мутафова предлага описателния превод *дългоуха горска сова* (у Друмева четем просто *сова*). В *Романът на една монахиня* пасажът *l'assiolo piange* е преведен по следния начин: *буха бухал* (стр. 59). В *Mastro-don Gesualdo* срещаме и синонима *Chiù*, който е преведен на български като *сова*. Споменатата в *Mastro-don Gesualdo* хищна птица *nibbio* е наречена в българския превод *ястреб* (което на италиански е по-скоро *sparviero*, докато българската дума за *nibbio* е *каня*).

Понякога се срещат някои особености и при превода на имената на растителните видове. Думата *lupino* е буквално преведена като *вълчи боб* от Попова-Мутафова, докато Друмева я замества с думата *билки* (на други места – *бурени*, *фий*). Същата дума срещаме и в *I Malavoglia*: фактът, че действието в романа се развива в рибарска среда, е породил някои съмнения сред италианските читатели във връзка с истинското значение на думата, която на италиански (освен растенията от рода *Lupinus*) може да означава и вид мида (*Chamelea gallina*)¹⁹. Ралчев го превежда като *люцерна*²⁰, докато Иванов буквално превежда като *лупина*.

¹⁹ По този повод вж. сайта: <<https://www.scuolissima.com/2017/10/lupini-i-malavoglia.html>> (18.07.2018) и др. Според италианската версия на Уикипедия е установено, че в този случай става дума за семената на растението *Lupinus Alba*, широко разпространено и консумирано в района на Катания, а не за

Абзацът от романа *Il marito di Elena*, в който четем: *Donn'Anna riponeva le carte e i lupini che servivano a segnare i punti nella solita scatola di cartone*, е преведен от Ралчев по следния начин: *Донна Ана прибъра картите и бобовите зърна, които служеха за отбелязване точките, в постоянната картонена кутия* (стр. 16).

Често срещана дума е *Fico d'India* (кактусова смокиня, опунция). В превода на Ралчев четем *индийска смокиня*; пасажът от новелата *Cavalleria rusticana* (*Селска чест*), където се споменават *i fichi d'India della Canziria* се превежда от Попова-Мутафова и Друмева като *смокиновата горичка*. Стойнов и Иванов използват думата *опунция*.

Някои анатомични детайли, за които се използват народни форми, понякога не са разбрани точно: думата *cinghiaia* (вена в магарешкия корем) е преведена от Попова-Мутафова като *нос, ноздри*.

Понякога за природните явления е даден описателен превод; това важи например за имената на ветровете: думата *maestrale* („мистрал“) ²¹ е преведена от Друмева като *силен вятър* ²² и от Иванов като *северозападен вятър* ²³ (*сироко*, наименование на югозападен вятър – на италиански *scirocco* – е една от думите, които са включени в словника, който фигурира в изданието от 1973 г. на *Семейство Малаволя*).

Думите, които се отнасят до религиозната сфера, понякога са побългарени ²⁴; *prete* се превежда като *пон*; *tonaso, tonasa* като *калу-*

двучерупчестите мекотели, които в района не са наричани по този начин: <https://it.wikipedia.org/wiki/I_Malavoglia> (18.07.2018).

²⁰ Думата е заблудила и преводачи на други езици: в послеслова на хърватско издание на *Mastro-don Gesualdo* от 1961 г., написан от Иво Франгеш, четем *divlji bob* (което на български би звучало като *глушина*).

²¹ Ралчев превежда думата като *южняк* и по-долу – *северняк*.

²² На друго място Друмева превежда имената на ветровете *greco, levante* и *scirocco* като *североизточен, източен и западен вятър*.

²³ По подобен начин постъпва и анонимният преводач на *Le novelle della Pescara* на Габриеле д'Анунцио, който предава думата *libeccio* като *югозападен вятър* (Д'Анунцио 1918: 54).

²⁴ Това също е доста често срещано явление в преводите: например някои италиански преводи на Достоевски заместват цитатите на църковнославянски с цитати на латински (Достоевски 1981); *отец Павел Ильинский* от романа *Братя Карамазови* се превежда като *don Paolo d'Il'inskoe* (Достоевски 1981, II: 500): *don* е типично обръщение към католическите свещеници. В някои преводи на Салтиков-Шчедрин забелязваме подобна тенденция: думите *поминование, панихида* се превеждат като *requiem* (реквием); думата *просфора* – като *Ostia* (безквасния хляб, който в римокатолическата църква се използва за светото причастие); пасажът: *И мы с вами не молебны, чай, служим, а тем же, чем и мазулинский барин, занимаемся*, е преведен по този начин: *Anche noi, voi ed io, non cantiamo mica il Te*

гер, калугерка; *messe e rosari* като: *парастаси* и *панихиди*; *cappelletta* като *параклисче*. Неведнъж се споменават така наречените *Figlie di Maria*²⁵, женско младежко религиозно дружество; в повечето случаи българските преводи са буквални, но в един случай Друмева превежда като *монахиня*. В някои разкази (*Йели Конярят*, *Какво е Царят*) намираме български думи за празници и имена на светци: Ивановден, свети Иван, свети Яков²⁶.

Подобни констатации могат да се направят и по повод на някои от по-старите български преводи на Верга. Ралчев предава два абзаца от романа *Il marito di Elena*, където се споменават *le anime del Purgatorio* (душите от Чистилището), като *душите от Рая* и *добрите души от Рая*²⁷. В същия превод има и други случаи, в които за някои думи се търси еквивалент, който да звучи по-фамилиарно на българските читатели: *suonava l'angelus* – *биеше вечерня* (стр. 22); *vescovo* – *владика* (стр. 38–39), и др.

За обреди или части от облеклото на свещениците се търси еквивалент в православния ритуал: *stola* – *енипрахил* (*патрахил* у Попова-Мутафова); *stendardo* – *хоругва*; и т. н. На места се говори за молитви вместо за *Ave Maria*. На други места обаче типично католическите понятия, като Чистилището, молитвата „Аве Мария“, остават непроменени в българските преводи. Пасажът *cavava fuori l'abitino della Madonna per segnarsi* от новелата *La Lupa* е преведен от Друмева по този начин: *изваждаше реликвите на света Богородица, за да се прекръсти* (*l'abitino* буквално означава: *дрешката*; става дума за парче плат с изображение на Света Богородица, което се носи на шията)²⁸. *Madre*

Deum quando siamo insieme. Facciamo le stesse cose del signore di Mazulino (Салтиков-Шчедрин 1982: 257 – 258). Дори когато става дума за други религии, като будизма, понякога се използват думи, свързани с католическата терминология: *prete*, *novizio* (Одзава 1992: 201 – 203); *badessa* („абатиса“) за ръководителка на будистки женски манастир в легендата за Миаошан (въплъщение на Гуанин – китайската дума за бодхисатвата *Авалокитешвара*. Саба Сарди 1994: 293).

²⁵ Дружеството се споменава в словника в изданието от 1973 г. на *Семейство Малаволя*.

²⁶ Вж. също новелата *История за магарето на Свети Йосиф*, включена в сборниците *Чер хляб* и *Селска чест*.

²⁷ В руската версия от 1886 г. четем: *Я хорошо знала, что Господ Бог не оставит нас* (стр. 36).

²⁸ В българския превод на романа *Storia di una capinera* пасажът, в който се чете: *mandami l'abitino della Madonna del Carmine che fu benedetto a Roma*, е преведен по следния начин: *изпрати ми една частица от расото на Мадоната del Carmine, осветен в Рим* (стр. 61).

abbadessa в *Storia di una capinera* е заместена от формата *майка-игуменка*, вместо да се прибъгва до по-екзотични форми като *абатиса*.

Посочените примери не изчерпват темата; допълнителни съпоставки между българските преводи на Джовани Верга и италианските оригинали могат да се направят, като се обръща внимание на други аспекти, които не могат да се разгледат тук. Можем обаче да изтъкнем че фактът, че творчеството на Верга е тясно свързано с италианската и сицилианската действителност, не пречи авторът да се радва на широко разпространение и да е популярен в множество чужди страни, включително и в България. Неговият език невинаги е лесно разбираем дори за италианските читатели и това понякога води до интересни интерпретации от страна на неговите преводачи. Начинът, по който типични италиански термини, реалии и понятия се възприемат и тълкуват, несъмнено е от голям интерес.

ЛИТЕРАТУРА

Базиле 1998: Basile, G. *Lo cunto de li cunti*. A cura di Michele Rak. Milano: Garzanti, 1998.

Верга 1886: Верга, Дж. *Дочь Евы. Роман Джувиани Верга (Перевод с италианского)*. [Verga, Dzh. Doch' Evy. Roman Dzhiovani Verga (Perevod s ital'yanskogo).] Издание редакции «Иллюстрированный мир». Санкт-Петербург: Типография С. Ф. Яздовскаго, 1886.

Верга 1895: Верга, Дж. *Побеждённые. Новый роман Джузеппе Верга с биографическим очерком*. [Verga, Dzh. Pobezhdennye. Novyj roman Dzhuzeppe Verga s biograficheskim ocherkom.] Ежемесячное приложение к журналу „Живописное обозрение“. Сентябрь 1895, № 9.

Верга 1919: Верга, Дж. *Романът на една монахиня или Историята на една птичка. Повест*. [Verga, Dzh. Romanat na edna monahinya ili Istoriyata na edna ptichka. Povest.] Преведе: „La Femme X“. София: Кооперативна печатница „Гутенберг“, 1919.

Верга 1940: Верга, Дж. *Съпругът на Елена* [Verga, Dzh. Saprugat na Elena.] Преведе от италиански Милко Ралчев. София: Придворна печатница, 1940.

Верга 1944: Верга, Дж. *Семейство Малаволя* [Verga, Dzh. Semeystvo Malavolya.] Преведе от оригинала д-р. Милко Ралчев. София – Самоков: Бр. Миладинови, 1944.

Верга 1949: Верга, Дж. *Чер хляб. Избрани разкази* [Verga, Dzh. Cher hlyab. Izbrani razkazi.] София: Народна младеж, 1949.

- Верга 1971:** Верга, Дж. *Майстор дон Джезуалдо* [Verga, Dzh. Maystor don Dzhezualdo.] Превел от италиански Хубан Стойнов. София: Народна култура, 1971.
- Верга 1973:** Верга, Дж., де Роберто, Ф. *Семейство Малаволя; Вицекралете* [Verga, Dzh., de Roberto, F. Semeystvo Malavolya; Vitsekralete.] София: Народна култура, 1973.
- Верга 1984:** Верга, Дж. *Селска чест.* [Verga, Dzh. Selska chest.] Преведе от италиански Илияна Друмева. София: Изд. на БЗНС, 1984.
- Д'Анунцио 1918:** Д'Анунцио, Г. *Пескарски новели.* [D'Anuntsio, G. Peskarski noveli.] София: Гутенберг, 1918.
- Данченко 1966:** Данченко, В. *Джованни Верга. Библиографически указател.* [Danchenko, V. Dzhovanni Verga. Bibliograficheskiy ukazatel'.] Москва: Книга, 1966.
- Де Микелис 1983:** De Michelis, C. I „Malavoglia” nei paesi slavi. // *I Malavoglia. Atti del Congresso internazionale di studi (Catania, 26 – 28 novembre 1981).* Т. II. Catania: Fondazione Verga, 1983, 857 – 870.
- Дзанибони 1920:** Zaniboni, E. *Giovanni Verga nelle letterature straniere: appunti bibliografici.* Alessandria: Stab. tipo-litografico succ. Gazzotti e C., 1920.
- Достоевски 1981:** Dostoevskij, F. *I fratelli Karamazov. Traduzione di Agostino Villa. Con un saggio introduttivo di Vladimir Lakšin.* Т. I – II. Torino: Einaudi, 1981.
- Жабоклицки 1988:** Żaboklicki, K. La ricezione della letteratura verista in Polonia. // *Kwartalnik Neofilologiczny.* 1988, № 2, 225 – 241.
- Жабоклицки 1994:** Żaboklicki, K. *Da Dante a Pirandello: saggi sulle relazioni letterarie italo-polacche.* Varsavia; Roma: Upowszechnianie Nauki-Oświata, 1994.
- Капуана 1972:** Capuana, L. *Verga e D'Annunzio.* A cura di Mario Pomilio. Bologna: Cappelli, 1972.
- Карапеткова 2012:** Карапеткова, Д. *Ботуша в българската литературна мода. Преводите на италианска литература у нас от Освобождението до 1989 г.* [Karapetkova, D. Botusha v balgarskata literaturna moda. Prevodite na italianska literatura u nas ot Osvobozhdenieto do 1989 g.] София: Сиела, 2012.
- Карапеткова 2016:** Karapetkova, D. *La letteratura italiana in Bulgaria: traduzioni, mode, censura.* Traduzione di Giuseppe Dell'Agata. Roma: Carocci, 2016.
- Мей 1991:** Shen E Mei. Giovanni Verga attraverso gli occhi dei lettori cinesi. // *Famiglia e società nell'opera di G. Verga: atti del Convegno*

nazionale, Perugia 25-26-27 ottobre 1989. A cura di Norberto Cacciaglia, Ada Neiger, Renzo Pavese. Firenze: L.S. Olschki, 1991, 479 – 482.

Одзава 1992: *Fiabe giapponesi. A cura di Toschio Ozawa. Traduzione di Anna Martini Lichtner. Milano: Mondadori, 1992.*

Петканов 1942: Petkanov, Iv. *Profilo di Giovanni Verga narratore; presentazione di Enrico Damiani. Modena: Soc. Tip. Modenese, 1942.*

Ричардсън 2005: Richardson, S. *Pamela. Introduzione e prefazione di Valentina Poggi. Traduzione di Vittoria Ottolenghi. Milano: Garzanti, 2005.*

Салтиков-Шчедрин 1982: Saltykov-Ščedrin, M. *I signori Golovlëv. Milano: Garzanti, 1982.*

Саба Сарди 1994: *Miti e leggende da tutto il mondo. A cura di Francesco Saba Sardi. Milano: Mondadori, 1994.*

Скарпа 1989: Scarpa, F. *La traduzione della metafora: aspetti della traduzione delle espressioni metaforiche del Mastro-don Gesualdo in inglese ad opera di D. H. Lawrence. Roma: Bulzoni, 1989.*

Чекети 1968: Cecchetti, Giovanni. *Il Verga maggiore: sette studi. Firenze: La nuova Italia, 1968.*